

SİLAHLI MÜNAQIŞƏLƏRİN TƏHSİL SİSTEMİNƏ TƏSİRİ VƏ NƏTİCƏLƏRİ

N.R. Əzizova

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

Sosial elmlər kafedrası, müəllim

narmin.azizova@sport.edu.az

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 1 noyabr 2020

Dərc olunub: 5 dekabr 2020

© 2020 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya: Bu məqalədə silahlı qarşıdurmaların, müharibələrin təhsilə, təhsil müəssisələrinə, tədris prosesinin iştirakçılarna (pedaqoji heyət, təhsil alanlar, valideynlər) qısa və uzunmüddətli zərərli təsirləri araşdırılmışdır. Müharibələr zamanı – akademik heyətin itkisi, məktəblərin dağıdılması, təhsil xərclərinin kəsilməsi, ailələrin öz övladları üçün öz iradələrindən asılı olmayaraq təhsil funksiyalarının itirilməsi, yenidən təhsilə qayıtmaq üçün maneələr, psixoloji travmalarla nəticələnmişdir. Bu nəticələr insanların hüquqlarının, xüsusən də sağlam təhsil almaq kimi mühüm hüququnun itirilməsinin bariz göstəricisidir.

Açar sözlər: *silahlı qarşıdurma, təhsil, müharibənin təhsilə təsiri.*

Kimsə heç olmasa bir dəfə döyüş meydanında ölmüş bir əsgərin şüəyə dönmüş gözlərinə baxsaydı, müharibəyə başlamazdan əvvəl yaxşı düşünərdi. Otto fon Bismark

Müharibələr, silahlı münaqişələr ölkələr arasında qaldırılan ərazi iddiaları həmin ölkələrin iqtisadiyyatına, daxili və xarici siyasətinə təsir etdiyi kimi, ölkələrin sosial – iqtisadi vəziyyətinə də ciddi təsir göstərir. Bu təsirlərin acınacaqlı nəticələrini insanların təhsil həyatında da görmək mümkündür. Hər il minlərlə uşaq silahlı münaqişələr nəticəsində öz yaşadığı evi, təhsil aldığı məktəbi tərk etmək məcburiyyətində qalır.

1945 – 1992-ci illər arasında say etibarilə 149-dan çox böyük müharibə baş vermişdi. Bunun nəticəsində 23 milyondan çox insan öldürüldü. Əlbəttə ki, bunların arasında məktəblilər də var idi. Son on il ərzində silahlı münaqişələr nəticəsində 2 milyon uşaq öldürüldü, 4 – 5 milyon uşaq əlil oldu, 1 milyondan çox

uşaq valideynlərindən hər ikisini yaxud birini itirdi, 12 milyon uşaq evindən didərgin düşdü.

BMT Təhlükəsizlik Şurası beynəlxalq humanitar hüquq normalarına uyğun olaraq münaqişə şəraitində uşaqlara qarşı kobud rəftarın aşağıdakı altı növünü ön plana çəkib:

- öldürmək və şikəst etmək;
- oğurlamaq;
- uşaqlardan əsgər kimi istifadə etmək;
- seksual zorakılıq etmək;
- məktəb və xəstəxanalara hücum etmək;
- humanitar imkandan imtina etmək.

BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 28-ci maddəsində deyilir ki, hər bir uşağın rəsmi təhsil almaq hüququ vardır - buna baxmayaraq dünyada 32 milyondan çox uşaq silahlı qarşıdurma nəticəsində heç vaxt müəllim görməmişdir. Münaqişə zonalarında uşağın təhsil hüququ, təhsilin özü qorunmadan təmin edilə bilməz. Təhsil həyat qurtaran ola bilər. Məktəb, uşaqların təhdid və böhranlardan qorunması üçün təhlükəsiz bir yer təmin etməlidir. Bu, eyni zamanda böhran dövrünü qırmaq üçün kritik bir addımdır və gələcək münaqişələrin yaranma ehtimalını azaldır.

Yəmən, Suriya, Pakistan, Cənubi Sudan, Nigeriya və Keniya da daxil olmaqla bir çox ölkədə məktəblər və universitetlər son illərdəki qarşıdurmalar zamanı hücumlara məruz qaldı.

Yəmən və Suriyada məktəblər bombalandı, Cənubi Sudan və Nigeriyadakı məktəblərdən uşaqlar qaçırıldı və digər bir çox qarşıdurmada məktəblər silahlı qruplaşmalar üçün baza və ya uşaq əsgər cəlb etmək üçün yer kimi hücumla məruz qaldı.

Dünyada hər onuncu uşaq silahlı münaqişələrin baş verdiyi ölkə və ya regionda yaşayır. BMT-nin Uşaq Fondu (UNICEF) tərəfindən hazırlanmış “Uşaqlar cəbhələr arasında” adlı hesabatda bildirilir ki, təxminən 230 milyon uşaq həyatlarının ən önəmli dövrünü

əmin-amanlığın olmadığı və silahlı qarşıdurmaların tüğyan etdiyi bölgələrdə keçirirlər. Bu da İkinci Dünya müharibəsindən bəri ən yüksək və acınacaqlı göstəricidir. Təkcə Suriya, İraq, Cənubi Sudan, Mərkəzi Afrika Respublikası və Yəməndə 21 milyon uşaq müharibə və zorakılıq dəhşətlərini yaşamağa məcburdur [3].

Müharibədə, xüsusən son on il ərzində acınacaqlı bir hal qədər münafiqələrdə əsgərlər olaraq uşaqların istifadəsidir. Uşaq əsgərlər dünyanın bütün bölgələrində mövcuddur və ən çox qarşıdurmalarda iştirak edirlər. Bununla belə, problem xüsusilə Afrikada aktualdır, burada doqquz yaşdan kiçik olan uşaqlar silahlı münafiqədə iştirak edirlər. Uşaq əsgərlərinin əksəriyyəti 14 və 18 yaş arasındadır. Uşaq əsgərlər həm üsyançı qruplar, həm də hökumət qüvvələri tərəfindən işə götürülür.

BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyası dövlət tərəfindən 15 yaşınadək olan uşaqların hərbi əməliyyatlarda iştirak etməməsini təmin edilməsini tələb edir. Ancaq bu, çoxları tərəfindən aşağı bir yaş göstəricisi olaraq qarşılanmış və ən azı 18 yaşa qədər yüksəltməyə təşəbbüs göstərilmişdir. Uşaqların silahlı münafiqəyə cəlb olunmasına dair Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyaya Əlavə Protokol (2011-ci ilin noyabr ayından etibarən 143 tərəfdəş dövlətlə) minimum yaşı 18-ə yüksəltdi.

Avropa ölkələrində uşaqlar 17 yaşınadək işə qəbul edilmir və əsgərlər 18 yaşınadək döyüşə göndərilir. Böyük Britaniyada ən aşağı işə qəbul yaşı 16-dır və bu yalnız təlim məqsədləri üçündür. Böyük Britaniya BMT-nin Uşaq Hüquqları Komitəsi tərəfindən buna görə geniş şəkildə tənqid olunur. Çeçenistanda 18 yaşdan kiçik uşaqların üsyançı qüvvələrə xidmət etdiyi bildirilir [1].

Uşaqlar demək olar ki, dünyanın hər yerində silahlı qarşıdurmaların fəal iştirakçısı olmaq məcburiyyətində qalırlar. Hətta onların arasında bəzilərinin 10 yaşından aşağı olduğu da bilinir. Onların əksəriyyəti döyüş bölgələrində yaşayan yoxsul ailələrdəndir. Ən azı 19 ölkə hələ də uşaq əsgər çağırışları edir. Ordu və üsyançı qruplar son on ildə 250.000-dən çox uşaq bu işlərə cəlb etmişdir. UNESCO təşkilatı 28 milyon uşaq silahlı qruplara ya-

zılmamaq üçün məktəbə getmədiyini təxmin edir.

Uşaq əsgərlər böyük tələfəndən istismara məruz qalırlar və onları cəlb edən şəxslər qaçmağa cəhd etdiklərinə görə onları cəzalandırırlar. Müharibə zamanı uşaqlar yetkin əsgərlər qədər fiziki xəsarət alır. Yemək çatışmazlığı, qidalanma və xəstəlik gündəlik həyatlarının bir hissəsidir. Onlar dəstək qrupları (qapıçılar, casuslar, kəşfiyyatçılar, aşpazlar və ya mühafizəçilər), cinsi kölələr və döyüşçülər kimi istifadə olunur. Pis rəftar onların gündəlik həyat tərzidir və bir çoxu narkotik vasitələr istifadə etmək məcburiyyətində qalır. Bu, əsas insan hüquqlarının pozulması və ailə hüquqlarının pozulmasıdır, çünki çox vaxt uşaqlar ailələrindən oğurlanır.

II Dünya Müharibəsindən sonra İnsan Haqları üzrə Konvensiya qəbul olunub. İtkilər və qurbanlar o qədər çox oldu ki, insanların sülh uğrunda birgə iştirakı üçün tədbirlər görüldü. İnsan Haqları haqqında Konvensiya bunlardan biridir. Dünyanı idarədən və humanizm məsələlərinin həllinə çalışan qüvvələr qərara aldılar ki, İHÜK yetərli deyil. Uşaqlar üçün xüsusi konvensiya hazırlandı. Bu, 1989-cu il noyabrın 20-də qəbul olunub. Bizdə səhvən onu iyunun 1-də qeyd edirlər. Bu da Sovet İttifaqının bu tarixə müəyyən etməsiylə bağlıdır. Əslində, dünya üzrə BMT-nin qərarına əsasən, Uşaqlar Günü noyabrın 20-i qeyd olunur. Konvensiya 54 maddədən ibarətdir. Konvensiya bütün ölkələrin eyni qanunu yerinə yetirməsi üçün hazırlanan sənəddir, yəni bunu qəbul edən və təsdiqləyən ölkələr üzərinə öhdəliklər götürür. 43 və 54-cü maddələr bunu əsas götürür ki, həm böyüklər, həm də dövlətlər uşaqların rifahı üçün çalışmalıdırlar. Uşaqların təhsil hüquqlarına gəldikdə bu, konvensiyanın 28-29-cu maddələrində öz əksini tapıb. Hər bir uşağın təhsil almaq hüququ var, dövlət bunu onun üçün təmin etməyə borcludur. Həmçinin ilkin təhsil məcburidir və pulsuzdur [6].

Ölkəmizə qarşı edilən ərazi iddiaları və etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində ölkənin sosial – iqtisadi inkişafına ciddi ziyan vurdu. İşğal olunan ərazilərdə 871 yaşayış məntəqəsi, o cümlədən 11 şəhər, 12 qəsəbə, 848 kənd, yüzlərlə xəstəxana yandırıldı və ya yararsız ha-

la salındı. Yüz minlərlə bina və mənzil, minlərlə ictimai bina dağıdıldı, qarət edildi. Yüzlərlə kitabxana talan olundu, çoxlu sayda dəyərli əlyazma yandırıldı, məhv edildi. Bir neçə dövlət teatri, yüzlərlə klub və çoxlu sayda musiqi məktəbi məhv edildi.

Vilayət əhalisinin tibbi xidmətlər, mədəniyyət mərkəzləri və orta hesabdan 1,6 dəfə artıq kitab və jurnal olan kitabxanalardan istifadə etmək imkanları daha yüksək idi. 1988-1989-cu tədris ilində Dağlıq Qarabağda erməni dilini tədris dili kimi istifadə edən 136 orta ümumtəhsil məktəbi (16 120 şagird) mövcud idi. Xankəndi Dövlət Pedaqoji İnstitutunda əksəriyyəti ermənilərdən ibarət 2 130-dan artıq tələbə Azərbaycan, erməni və rus bölmələrində təhsil alırdı. Bundan əlavə, Dağlıq Qarabağda erməni və rus dillərində təhsil verən onlarla ixtisaslaşdırılmış orta məktəb və peşə hazırlıq məktəbi mövcud idi [4].

İşğal edilmiş bölgələrdə cəmi 140 min şagirdin oxuduğu olan 600 məktəb, 53 min şagirdin təhsil aldığı 65 peşə məktəbi, 85 incəsənət məktəbi, 2 təhsil qurumu məhv edilib.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün, müstəqilliyinin və konstitusiyaya quruluşunun müdafiəsi zamanı əlil olmuş və Azərbaycan Respublikasının azadlığı, suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda həlak olan, hərbi əməliyyatla əlaqədar itkin düşən və məhkəmə tərəfindən ölmüş elan edilən vətəndaşların uşaqlarının təhsil xərclərinin ödənilməsi haqqında sərəncam imzalayıb. Həmin sərəncama görə, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün, müstəqilliyinin və konstitusiyaya quruluşunun müdafiəsi zamanı əlil olmuş və Azərbaycan Respublikasının azadlığı, suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda həlak olan, hərbi əməliyyatla əlaqədar itkin düşən və məhkəmə tərəfindən ölmüş elan edilən vətəndaşların Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrində bakalavriat və magistratura (tibb təhsilində əsas və rezidentura) təhsil səviyyələrində və orta ixtisas təhsili müəssisələrində ödənişli əsaslarla təhsil alan uşaqlarının təhsil müddəti ərzində təhsil haqqı

2014/2015-ci tədris ilindən etibarən Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il, 25 iyun tarixli, 120 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş təhsil xərcləri miqdarında dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilir.

Hal-hazırda ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına qarşı apardığı təcavüzkar siyasətin nəticəsində də bir çox təhsil müəssisələri təhlükə altındadır.

“Son günlər ərzində ermənilərin təcavüzkar siyasəti nəticəsində 14 bölgədə 420 məktəbin fəaliyyəti məhdudlaşdırılıb. Bu məsələ daim nəzarətdədir”.

“Report” xəbər verir ki, bunu Təhsil naziri **Emin Əmrullayev** COVID – 19 pandemiyası dövründə təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin təşkili mövzusunda keçirilən brifinqdə deyib.

Onun sözlərinə görə, ağır artilleriyadan atılan atəşlər nəticəsində 9 məktəbə ciddi ziyan dəyib: “İki şagirdimiz həlak olub, bir müəllimimiz yaralanıb. Biz nikbinik və əminik ki, Ordumuz qısa müddətdə torpaqlarımızı azad edəcək və orada tədris bərpa ediləcək” [5].

ƏDƏBİYYAT

1. <https://www.coe.int/az/web/compass/war-and-terrorism>
2. https://www.scielo.sa.cr/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1409-42582016000300238
3. https://azertag.az/xeber/UNICEF_Dunyada_her_onuncu_usaq_muharibe_seraitinde_ya_sayir-868397
4. <https://www.mfa.gov.az/az/content/109/mu-naqisenin-tarixi-aspektleri>
5. <https://report.az/elm-ve-tehsil-xeberleri/tehsil-naziri-ermeniler-9-mektebe-ciddi-ziyan-vurub/>
6. <https://azedu.az/az/news/1199-tehsil-huququ-pozulan-saysiz-hesabsiz-usaqlar-muharibelerin-bexs-etdiyi-gorunmeyen-dehsetler>

ВЛИЯНИЕ ВООРУЖЕННЫХ СТОЛКНОВЕНИЙ НА СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ И ЕГО ПОСЛЕДСТВИЯ

Н.Р. Азизова

*Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта
Кафедра «Социальных наук», преподаватель*

Аннотация: В этой статье было изучено краткосрочное и долгосрочное негативное влияние вооруженных столкновений на образование, образовательные учреждения и участников образовательного процесса (педагогический состав, учащиеся, родители). Войны часто приводят к потерям академического состава, разрушению школ, сокращению расходов на образование, уменьшению влияния роли семьи на

образовательный процесс, психологическим травмам а также создает препятствия к возвращению в образовательный процесс. Все это показатели потери элементарных прав человека, в особенности потери права на получение качественного образования.

Ключевые слова: *вооруженное противостояние, образование, влияние войны на образование*

IMPACT AND RESULTS OF ARMED CONFLICTS ON EDUCATION

N.R. Azizova

*Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport
Department of Social Sciences, teacher*

Annotation: This article examines short-term and long-term negative effects of armed conflicts and wars on education, educational institutions, and participants of the educational process (teaching staff, students and parents). Wars frequently result in loss of academic staff, destruction of schools, cutting of education costs, loss of educational function

of families for their children against their will, obstacles to returning to education, and psychological trauma. These results are a clear indication of the loss of human rights, especially an important right to effective education.

Keywords: *armed conflict, education, the impact of war on education.*